NORDISKA MUSEET

JAKTAFDELNINGEN

VÄGLEDNING UTARBETAD

AF

NILS KEYLAND

STOCKHOLM - P. A. NORSTEDT & SÖNER

Pris: 25 öre.

Vägledningar,
utgifna af **Nordiska Museet**, tryckta eller under tryckning maj 1911.

Svenska allmogeafdelningen,
rum 1—28, af P. G. WISTRAND. 50 öre.

Afdelningen för de högre stånden,
rum 49—63, af G. UPMARK.

Musikafdelningen,
rum 83, af H. BOIVIE.

Jaktafdelningen,
rum 99, af N. KEYLAND. 25 öre.

Afdelningen för eldens ekonomiska användning,
rum 101—104, af S. AMBROSIANI. 25 öre.

Lifrustkammaren
och därmed förenade samlingar, hallen samt rum 29—31, af R. CEDERSTRÖM. 1 kr.

Skansens kulturhistoriska afdelning,
af AXEL NILSSON. 50 öre.

Skansens Zoologiska afdelning,
af ALARIK BEHM. 50 öre.

Jaktafdelningen.

af

Nils Keyland.

Upphofvet till jakten i detta ords ursprungliga mening kan anses hafva varit af två slag, dels människans näringsbehof, som drifvit henne att tillgodogöra sig det nyttiga i djurvärlden, dels nödvändigheten att oskadliggöra de element i denna, som på ett eller annat sätt uppträdt fientligt mot hennes intressen. Jakthandteringen, om riktad på det ena eller andra ändamålet, är i hvarje fall ytterst att betrakta som ett existensvillkor för hvarje folk på naturstadiet.

Att genom öfverlistande bereda sig önskad åtkomst af skogens misstänksamma och försiktiga, stundom äfven farliga varelser, det är en uppgift som måste anses hafva kräft intelligens och uppfinningsförmåga, därjämte och framför allt kunskap om djurens olika sätt att reagera mot människans anslag, om deras lefnadssätt, storlek och styrka. Genom sin hållning gent emot människans syften har naturen påkallat från hennes sida en viss kraftutveckling, som så småningom omsatts i insikt och erfarenhet om, på hvad sätt och med hvilka medel skogens villebråd kunnat säkrast betvingas. Naturen har varit skogmannens läromästare. Det är egenarten hos hvarje vildt, som först nödvändiggjort uppfinningen af en lämplig grundform för hvarje metod och redskap, och som sedan föranledt den en gång fastställda typens utveckling mot en högre grad af ändamålsenlighet.

Jakt- och fångstredskapen hafva alltså, jämväl de, genomgått sin utveckling under inflytande af lämplighetsprinci-

pen, och vid en närmare undersökning finner man, att deras användning jämväl städse burit prägeln af den smidigaste tillämpning af denna princip. Hafva vi att betrakta den med fångst och jakt sammanhängande kulturen, blir vår ena stora synpunkt alltså den zoologiska. Den andra blir den typologiska. Såsom kändt är, hafva nämligen i stor utsträckning typiskt besläktade inrättningar användts för fångst af mångahanda olika djur. Vi påminna oss sådana serier som t. ex. *hargrop*, *räfgrop*, *logrop*, *björngrop; harstock*, *räfstock*, *lostock*, *björnstock; harsnara*, *räfsnara*, *losnara*, *björnsnara* o. s. v. Materialet kan för öfrigt naturligtvis skärskådas från flera synpunkter.

För att kunna rättvist bedöma den kultur, hvarom här är fråga, är det af vikt att känna de förhållanden, hvarunder den uppstått och utvecklats. Endast mot en bakgrund af den natur, som återspeglas i djurlifvet och urmänniskans lefnadsvillkor får den sin rätta belysning.

Den i jaktafdelningen inrymda samlingen omfattar mestadels originalföremål, endels likväl äfven några i förminskad skala förfärdigade efterbildningar af sådana fångstredskap, som för utrymmes skull ej kunnat utställas i naturlig storlek. Den ger oss i sammanträngd form bilden af en i självfva verket ganska rik och mångskiftande kultur, som på olika håll och tider företrädts af varierande redskapstyper i snart sagdt otalig mängd. Den egentliga jaktens utvecklingshistoria är i många afseenden klargjord genom kännedomen om gevärens utveckling. Om fångstens tidigare karaktär sväfva vi däremot i större okunnighet, och bristen på bevarade redskap gör det svårt att spåra hvilka utvecklingslinjer den följt. De fångstredskapstyper, hvilka bibehållit sig i bruk intill våra dagar, torde likväl med all säkerhet ha varit fastställda till formen för oöfverskådliga tidrymder tillbaka. Vår litteraturs första antydningar om hithörande ämne äro de, som förekomma här och där i medeltidens landskapslagar.

Här i det följande beskrifna redskap, som stå i någon inbördes, verklig eller fingerad relation, finnas införda under gemensamma nummer.

Alla föremålen äro utställda i rum 99.

Självfångande redskap.

Af de intill våra dagar brukade automatiska fångstinrättningarna förete groparna principiellt den största ursprungligheten, och det förefaller sannolikt att erfarenheten mycket tidigt riktat urjägarens uppmärksamhet på användbarheten af sådana för fångständamål. Gropar omnämnas redan i de äldsta urkunderna. De danades såsom öfriga fångstinrättningar efter arten af det afsedda bytet, alltså varierande i fråga om storlek, gillring och tillfälliga säkerhetsanordningar. På den med någon svag beteckning försedda öppningen placerades ett bete i ändamål att locka djuret till att beträda försåtet. Gropar hafva användts för fångst af nästan samtliga jaktbara djur.

Till erfarenheten om gropens lämplighet som fångstmedel slöt sig helt naturligt tanken på en möjlighet att med mindre möda, kanske ock med bättre resultat anordna motsvarigt verkande inrättningar ofvan jord. Säkerligen hafva också hvarjehanda smärre instängningar, liksom groparna danade att omsluta eller fånga djuren lefvande, användts redan mycket långt tillbaka i tiden. Små räfhus med inåtlutande väggar, saknande tak, hafva brukats för räffångst. Ur ett sådant kunde räfven, inlockad genom åtel, icke komma. Orrar fångades i trånga tratt- eller cylinderformiga inhägnader, bestående af i marken nedslagna störar. Vid en i midten af denna *bur* (eller *tratt*) uppstickande stake var förmedelst en vidja fäst en horisontalt hängande kafle med påhängda hafrerisslor. Vid försök att från den vickande kaflen nå risslorna, föllo or-

rarna ned och blefvo fångade. För vargfångst hafva brukats inrättningar, liknande i cirklar löpande trånga fägator, nätt och jämt så vida, att vargen där kunnat få rum. I sin enklaste konstruktion erbjödo dessa inrättningar precis samma risk för det påträngande rofdjuret, som de förut nämnda burarna. Till bete användes t. ex. en lefvande gris, och i ifvern att söka komma åt denna lät den eljest så försiktige vargen sig narras att hoppa ned i gatan, därur han sedan ej kunde komma upp. Den s. k. Sonniniska varggården, hvilken finnes beskrifven i jaktlitteraturen, synes hafva utvecklat sig ur samma princip. De egentliga *varggårdarna* bestodo vanligtvis af höga och vidsträckta, inåtlutande inhägnader, inom hvilkas område de lystna djuren lockades genom åtel på samma sätt som i de nämnda räfhusen. Där, utan möjlighet att komma ut, blefvo vargarna genom högst olika anordningar fångade eller dödade, antingen i gropar, anlagda vid försåtliga smyghål eller medelst grofva nät placerade framför någon större öppning, eller ock, där slika inrättningar för fångst saknades, genom att rätt och slätt skjutas. Af dessa fångstinrättningar hafva förekommit en mängd olika typer, dels enklare och ursprungligare, dels sådana som under insiktsfulla fackmäns ledning utvecklat sig till en högre grad af fulländning. De byggdes till följd af det dyrbara uppförandet på allmänhetens bekostnad. Med sina enkla, anspråkslösa föregångstyper ägde dessa väldigt anlagda inrättningar, till hvilkas uppförande har beräknats t. ex. 120 lass gärdsle, 500 par stör och öfver 500 dagsverken, knappast mer än idén gemensamt. Jakthistorien nämner äfven *hargårdar* och *rengårdar*.

Hos de nämnda anordningarna, n. b. i deras ursprungligaste gestalt, ansvarar, såsom antydt, själfva konstruktionen för fångsten, och sättet för denna torde alltså vara att betrakta som det mest *primitivt* och *omedelbart* tänkbara.

Vi tala här fortfarande om fångstinrättningar, som varit afsedda att fånga djur lefvande. Hade redskapet en sådan form eller sådana dimensioner, som ej i och för sig betryggade fångsten, utan bytet kunde tänkas fria sig på ett eller annat sätt, då måste skogmannen till förekommande häraf vidta anstalter af mera komplicerad beskaffenhet, listigt lämpade efter förhållandena. Exempel härpå lämna de i det närmast följande omnämnda fällorna, *båsen* eller *åfallen*, *hålkarna* och *burarna*. De voro alltid försedda med en gillerinrättning, försåtligt stödjande någon lös del, som vid djurets inträngande afspärrade återtåget. För ett i en omsorgsfullt byggd fälla inneslutet djur fanns ingen möjlighet till flykt och räddning.

Bås, **åfall** byggdes af timmer i form af små hus med öppning åt ena änden för djuren att gå in genom. Taket utgjordes af en lucka, som satt löst mellan de båda långväggarna. Det hvilade med ena änden på bakväggen och uppgillrades sålunda, att det, när betet vidrördes, föll ned med framändan och stängde djuret inne. Det fångade djuret sköts sedan eller dödades på annat sätt genom ett hål i väggen. Enligt Hälsingelagen var det icke för någon tillåtet att bygga bås eller annat giller, utom då det gällde björn, varg eller järf. Bås användes äfven för räf.

Åfall för ghöpa, *lobås*, $^1/_5$ af nat. storlek, **I**. I

Betet är fäst inne i båset vid en vidjelänk, hvars andra ände, formad till en ögla, trädes på en tapp i den bakom båset nedslagna staken. Utanför denna ögla på samma tapp trädes nedre änden af den vidja, som sitter sträckt upp till gillerstången. Gillerstången uppbär, som synes, framänden af taket. När den inkomna lon börjar dra i betet, lossna vidjorna från tappen, och taket faller ned med främre änden.

Hålkar (eller kistor) tillverkades och gillrades på många olika sätt. De voro af mindre storlek än båsen och flyttbara. Till dem räkna vi *räfhålkar*, *gräflinghålkar*, *utterhålkar* och s. k. *dubbla mårdfällor*, samtliga af bräder;

vidare *bäfvertenor* af bräder och *bäfvermjärdar* af spröt. *Sältinor* förfärdigades af nätverk med stomme af träslåar.

Hålkarna placerades vanligen framför öppningen till gryt på så sätt, att djuren måste krypa genom dem för att komma ut och in. Vidden var så afpassad att de inkrupna djuren ej kunde vända sig. Bäfverhålkarna nedsänktes med inlagdt bete på älfbotten. Mårdfällorna placerades med bete i närheten af öppningar i trädstammar, där djuren hade sin in- och utgång. Sältinornas plats var hafsbotten å ända till 15—25 meters djup.

2 *Räfhålk, räffälla*, **2**, 1/5 af nat. storlek.

När räfven (ut- eller inifrån) tränger sig igenom och vidrör den på bottnen uppgillrade trampskifvan, lossna de på yttersidorna synliga små ställstickorna ur sina hak. Därvid förlorar det snöre, som håller de båda häfstängerna nedtryckta, sitt fäste och luckorna falla ned.

3 *Räf-* och *gräflinghålk*, **3**, »räfvakista», »gräflingakista». Original. För räffångst skulle hålken vara så lång, att svansen ej kunde komma under luckan och hindra den från att sluta till ordentligt. Därför fordrades omkr. 1,8 m. eller 3 alnar. För fångst af gräfling behöfde den vara blott drygt 1 m. Den öppning, hvari falluckan sitter, placeras intill lyans mynning, den motsatta öppningen med gallret vändes utåt. När djuret inifrån ser dagern lysa genom gallret, söker det tränga sig dit, men berör därvid en å botten befintlig trampbräda. Omedelbart inträffar afgillring, vippstången förlorar sitt fäste och luckan faller. Småland.

4 *Mårdfälla*, **4**, 1/5 af nat. storlek,

När mården kryper igenom och vidrör trampskifvan, lossnar den på yttersidan synliga ställstickan ur sina hak. De båda snörena glida, luckorna falla ned och stänga honom inne.

5 *Bäfvermjärde*, **5**, 1/5 af nat. storlek.

Inre änden består af ett järngaller, hvarvid aspkäppar eller dylikt placeras som bete. För att ifrån den öppna

änden komma åt betet måste bäfvern med tänderna afskära den midt från golfvet upp genom taket sträckta vidjan, hvilken ytterst håller uppe falluckan vid ingången. Så snart vidjan är afskuren, har luckan förlorat sitt stöd och faller. Medelpad, Ångermanland.

Sältina af nätverk med stomme af trä, **6**. 6

Den ena väggen, hvarpå en järnstång* är fästad nedtill som tyngd, kan höjas och sänkas. Vid dess ändar är ett snöre fästadt, och gillringen tillgår så, att midten af snöret dras öfver åt andra sidan och trädes under den rörliga midtklon af järngaffeln å motsatta väggen. En fisk sättes sedan på gaffeln som bete. När den inkrupna sälen rycker bort fisken, viker sig klon uppåt, snöret släpper, och framväggen faller ned. Gästrikland.

Burar. Burar för fångst af roffåglar, t. ex. hökar, ugglor, ufvar och örnar, förfärdigades af träspjälor eller ståltråd. De voro försedda med olika slags inrättningar, såsom luckor eller inuti placerade nät eller slagbågar, i ändamål att betrygga fångsten af den neddykande fågeln. Till lockbete användes en dufva eller höna, lefvande eller uppstoppad; äfven ankor, orrar, skator m. m. Yngre typer af mera patentmässig tillverkning bära ej längre ursprunglighetens prägel. För fångst af hvarjehanda småfåglar förfärdigades burar af pinnar eller videspön. Talgoxar fångades i träburar af mycket enkel konstruktion.

Bur, **7**, för fångst af hvarjehanda småfåglar såsom talgoxar, grönsiskor och domherrar. Dalarne. 7

Titbur, **8**. Redskap för talgoxfångst. När talgoxen sätter sig för att hacka på talgen, tryckes stickans inre ända ned, gillerpinnen lossnar och locket faller. Värmland. 8

Inrättningar för äggning: värphålkar, stutar. Ehuru inga fångstredskap i vanlig mening, inordnas dessa här.

Sedan långt tillbaka har den vid hafvet, insjöarna och älfvarna boende allmogen förstått att anordna konstgjorda värpplatser för sjöfåglar såsom skrakar och knipor (stut-

* I modellen är stången af bly.

änder). Aeschill Nordholm säger i sitt arbete »Jämtelands Djurfänge» (1749): »Hvar bonde som bor nära till vattnet, har merendels 20 à 30 sådana andstutar, af hvilka han årligen kan få 7 eller 8 tjog ägg. Han behöfver ej göra sig större möda här vid, än allenast taga äggen ifrån anden, sedan han en gång gjort andstuten, som väl kan sitta i sitt rum 15 à 20 år. Vid uppsättningen måste man passa så till att ingången, där anden skall inkomma, alltid vändes gent emot vattnet.»

Äfven ihåliga trädstammar, hålor i stubbar och mark hafva, där så passat, tagits i bruk för äggning.

9 *Skrakhålk*, **9**, värphålk för skrake, Lappland.

Jämsides med de nu omnämnda »lefvande» fällorna har af gammalt utvecklat sig en lång rad direkt dödande gillerinrättningar, hvilka förete en från de förra väsentligt typisk skiljaktighet i fråga om själfva fångstmetoden. De dödande fällornas funktion är af mera rå beskaffenhet, och nekas kan ej, att den i mångt synes varit ägnad att förtaga det mest spännande i fångstmannens förehafvanden. Den besparade honom emellertid mödan att döda djuret och aflägsnade i vanliga fall risken för eventualiteter.

Flakar hopfogade af stockar, kaflar eller plankor till plattor af olika storlek och tyngd. I mindre flakfällor, använda för fångst af små djur, bestod slagplattan vanligen af en enkel bräda.

Inrättningar af denna klass gillrades för björn, järf, utter, mård och hermelin, gräfsvin, ekorre, hare, tjäder och orrfågel, ripor, sparfvar m. fl. I en del fall har flaken, eller lämmen, som den äfven kallas, varit försedd med ett motsvarande underlag. Merändels har den hvilat på marken. För fångst af vissa »hårda» djur, såsom järf och utter, har den varit försedd med taggar på undersidan. Sten lades, där så behöfdes, på flaken för att öka dess slagverkan. Själfva gilleranordningen företer ett otal af variationer, stundom lånade från närstående redskap, bås och stockar. Inrättningen placerades ibland vid ingången till gryt eller

kriggärdades med rishag eller stockväggar så, att djuret för att komma åt betet måste vidröra gillringen. Flakar omnämnas redan i landskapslagarna, och enligt Olaus Magnus användes på 1500-talet anordningar i jorden försedda med fallinrättning, som dödade den inträngande räfven. Möjligen åsyftas därmed flakar. Understundom uppfördes, som nämdt, timrade väggar omkring flaken. Dessa förlänade inrättningen en yttre habitus, som fullständigt liknade båsens.

Järfflake, **10**, $^1/_5$ af nat. storlek. 10

Först trädes den med en ögla försedda vidja, hvarvid betet är fäst, på den i bottnen nedslagna träkroken. Utanför på samma krok häktas gillervidjan, som står i förbindelse med gillerstången. Då järfven söker dra åt sig betet, glider gillervidjan af kroken och flaken afgillras. Norrland.

Järfflake, **11**, $^1/_5$ af nat. storlek. 11

Då betet vidröres, lossnar gillerstickan; staken, som uppbär flaken, förlorar sitt stöd och ryckes med spänningen af vippen så hastigt undan att flaken faller rätt ned utan att kantra. Typ från öfre Norrbotten.

Utterfälla, **12**, $^1/_5$ af nat. storlek. 12

Placeras framför ett gryt, där uttern har sin in- och utgång. När den längs bottnen löpande stickan nedtrampas, lossna de båda ställstickorna, som stödja flaken, och denna faller ned. Typen använd af lappar inom norska Finnmarken.

Hermelinfälla, **13**, skalan ej känd. Norska Finnmarken. 13

Stockar (äfv.: *stockfällor*, *lämmar*, *brandar*, *lämugiller*, *stampa* eller *stappa* samt *bakn*) äro uråldriga redskap, som brukats för björn, varg, räf, järf, utter, mård, gräfling, bäfver, hare, skogsfågel, nötskrika m. fl. Inrättningen består af tvenne stockar, af hvilka den ena är fast liggande på marken, den andra uppgillrad däröfver på så sätt, att den faller ned och dödar djuret, då gillret vidröres. För björn, utter m. fl. var fallstocken vanligen försedd med

taggar på undersidan. För rofdjur i allmänhet inrättades framför öppningen en inhägnad med inlagdt bete, för hvars åtkomst gillerinrättningen måste vidröras. För djur, som hafva sitt tillhåll i gryt, har man placerat stocken vid den till denna ledande öppningen. Skogsfågelstockar, harstockar o. d. placeras i vägar med fri framkomst, harstockarna ofta vid smyghål i gärdesgårdar. *Räfklef* anordnades i själfva gärdesgårdarna på så sätt, att en stång med påhängda tyngder uppgillrades öfver ett för ändamålet inrättadt kryphål. Stockarna förete en mängd typiska skiljaktigheter, och de äro med sina ofta sinnrikt uttänkta anordningar bland de intressantaste af alla fångstredskap.

14 *Björnstock* eller *björnläm*, **14**, 1/5 af. nat. storlek.

Åteln är fäst vid en vidja, som sträcker sig till det på trädet bakom sittande lekarnet. När björnen börjar dra i åteln, rubbas lekarnet och gillerstången, som uppbär stocken, förlorar sitt stöd, hvarvid afgillring inträffar. På de öfver fallstocken hvilande stammarna lades sten till en tyngd af 30 pund. Typ från Värmland.

15 *Vargstock* eller *vargläm*, **15**, 1/5 af nat. storlek.

När vargen skjufver på den längs understocken spända tråden, rubbas den därmed förbundna ställpinnen ur sina fästen och afgillring inträffar; den öfre, vertikala stickan, som är förenad med ställpinnen genom en tråd, förlorar med det samma sitt stöd och vickar öfver den i klykorna hvilande axeln. Typ från Västmanland.

16 *Stock*, **16**, för fångst af hare och orrfågel, 1/5 af nat. storlek.

Den enklaste och vanligaste af alla stockar. Användes utan bete. Afgillras när gillerstickan vidröres. Allmänt giller.

17 *Betstock*, **17**, för hare, 1/5 af nat. storlek.

Betet utgöres af en aspkvist, hvilkens toppände är instucken i en klyfning å underlaget. Rotändan är, som synes, upptill fastgjord vid toppen af häfstången. Jämvikten

upphäfves, då haren afgnagt aspkvisten. Inhägnaden kallas *kar*, och är afsedd att leda haren i försåtet från rätt sida. Typ från Värmland.

Mårdstock, **18**, 1/5 af nat. storlek. 18

Afgillras, då mården, sträckande sig från understocken, söker bemäktiga sig betet (fågeln), hvilket står i förbindelse med gillerstickorna genom en tråd.

Mård- och *hermelinfälla*, **19**, 1/5 af. nat. storlek. 19

En från de föregående stockgillren skild typ, som på vissa trakter användts äfven för fångst af råttor. När betet vidröres, faller den öfra stockhalfvan. Urgröpningen i midten af underhalfvan är till för att lämna plats åt gillret och att göra fångsten säkrare. Klämd öfver kanten, kan mården svårligen slita sig lös, och hans pina blir kort. Nordsvensk typ.

Ekorrstock, **20**. Original. 20

Uppsättes på de lägre grenarna af granar och tallar eller på kilar inslagna i stammen (såsom här). Till bete användes vörtdränkt, torkad björksvamp eller tunna skifvor af rågbröd. Lappland.

Gräflingläm, **21**, bestående af en i en ram glidande 21
vertikal fallbräda med taggar efter underkanten. Fällan insättes framför öppningen till grytet, och ett par med stenar belastade stänger placeras med ena änden öfver fallbrädan till tyngd. När gräflingen söker sig ut genom öppningen under den uppdragna luckan och därvid med nosen trycker på gillerpinnen, som sitter tvärs öfver, inträffar afgillring i det de i hålen å denna instuckna ställstickorna förlora sitt fäste. Afgillringen bör inträffa när gräflingen har halsen under fallbrädan. Får han ett ben emellan, kan han slita sig loss. Ormbunkar placeras omkring i syfte att dölja försåtet. Småland.

Snaror, 22—34. Till denna klass hänföres ett rikhaltigt material af varierande typer, använda för fångst af snart sagdt alla jaktbara djur från de största till de minsta — björn, varg, räf, lo, mård och hermelin, älg och ren; gräf-

svin, utter, hare och ekorre; samtliga större roffåglar såsom örnar, hökar, ufvar, ugglor m. fl., tjäder, orre, järpe, morkulla, ripa; trast, sidensvans, domherre, nötskrika, korsnäbb, nattvaka och sparf; flerehanda vadare och sjöfåglar m. fl. Snarorna kunna med afseende på fångstsättet eller strypningsmetoden, om vi så må kalla det, skärskådas i två hufvudgrupper, dels vanliga snaror, hvari djuret dödas genom självförvållad tillstramning, dels vippsnaror, hvilka genom en särskild mekanism upphissa detsamma i luften eller på annat sätt påskynda dess aflifvande. Ofta hafva båda slagen begagnats för samma djur. För de största rofdjuren, björn, varg och möjligen järf, har man, så vidt vi känna, dock endast brukat vippsnaror afsedda att hissa bytet till väders medelst löpande tyngder. *Sprättsnaror*, äfven benämnda *upphäflor* och *upphäfvor*, voro ett slags allmänt förekommande vippsnaror. Vippen, *sprätten*, vid hvars toppände snaran fästes, utgjordes af antingen ett ungträd, som böjdes mot marken, eller af en öfver ett lämpligt underlag lagd stång med tillräckligt tung rotända. *Sprättsnaror* gillrades för varg, räf, lo, hare, tjäder och orre. Mårdsnaror med vipp, danade att fastdraga bytet mot trädstammar eller med taggar försedda bågar, finnas beskrifna.

Vanliga snaror, saknande vipp, hafva användts för fångst af älg och vildren där dessa djur haft sin gång mellan träden; vidare för räf, lo, hare, ekorre och de flesta här ofvan nämnda fågelsorter. Vanligen förses snarorna, hvilkas utsättande alltid kräfver beräkning, med bete i ändamål att locka djuren inom sin farliga närhet. För kramsfågel fästes snarorna i till trianglar eller andra figurer hopböjda videspön eller grenar, hvari rönnbär användes som bete. Dessa s. k. *donor* upphängas på trädkvistar i skogen. Utom *hängdonorna* begagnas äfven *stickdonor*, bestående af i trädstammarna instuckna, bågformigt böjda kvistar med insatta snaror. Stundom sträckte man från spetsen af den i en uppåtsvängd båge böjda kviststumpen ett bastrep,

som fastgjordes vid trädet. Snarorna fästes vid bastrepet. Donor för kramsfågel placerades äfven på marken. I *spränklarna* påskyndade en fjäder snarningen. För sjöfågelfångst hafva brukats *flottar* af trävirke med snaror efter kanterna eller åt midten, såsom n:r 24 i samlingen visar. Undervattenssnaror hafva förekommit i Lappland för andfångst på platser där ranunculus växer. För lommar och flera andra sjöfåglar begagnades fisk som bete. Vildgäss fångades i snaror uppgillrade efter sjöstränderna. *Sjöfågelrefvar* med snaror omnämnas af Linné. *Orrbännen* voro ett slags donor med vippinrättning. Bännet bestod af en i toppen af ett högt träd vågrätt ställd käpp, som var försedd med en båge och en snara i hvardera änden. Vid fågelns försök att genom denna nå betet vickade käppen till och snaran vardt åtdragen.

Snarorna varierade från repets groflek till trådens och förfärdigades af mångahanda material, hud, senor, hampa, lin, tagel och mässingtråd, allteftersom djurets natur och konstitution kräfde.

Snara, **22**, för orrfågel, tjäder, järpe, 1/5 af nat. storlek. **22**
Ristaket, *kojan*, är afsedt att hindra snön från att falla i snarstället. Kojsnaror gillras mest under vintern. Om hösten på bar mark utplaceras snarorna mest i små fästigar och kallas då *vägsnaror*. Typ från Värmland.

Ripsnaror, **23**, den ena af spunnen rensena, den andra **23**
af hästtagel. Klykorna placeras i snön, vanligen sex i rad, med ungefär en fots mellanrum, som utfyllas med björkkvistar, dels till lockbete, dels till stängsel för riporna, så att de tvingas att passera genom gillren. När de slå ned för att äta af knoppen och börja springa af och an, blifva de fast. Förfärdigade af en lapp från norra Jämtland.

Flotte, **24**, med snaror för sjöfågel, mest änder. Fast- **24**
göras med stakar, som nedslås i bottnen genom vidjehankarna på sidorna. På grund af den ledade formen följer flotten sjögången, så att vattnet ej spolar öfver. Utsättes för fångst vid öppna älfmynningar om våren och

transporteras vid behof från ett ställe till ett annat. Vid försök att genom rishusets öppning komma åt fisken, som är fastsatt på beteshaken, blifver fågeln snarad. Förfärdigad af en lapp från norra Jämtland.

25 *Lafskriksnara*, **25**. Använd för fångst vid en s. k. *suongere* (ställning af tre i marken nedslagna, upptill hvarandra korsande stänger), hvarpå lapparna lägga renköttet vid slakten. Spöt nedstickes med roten i marken på ett litet afstånd från ställningen och lutas, så att snaran blir hängande rätt öfver köttet. När skrikan kommer för att äta, blir hon fångad. Förfärdigad af en lapp från Jämtland.

26 Snaror, **26**, för fångst af större *skogsfågel* såsom orre, tjäder, järpe. Snarorna äro ofta försedda med en splits af lin, s. k. *linsköt*, i ena änden till förstärkning. Är det använda taglet för kort, är splitsen nödvändig. Stundom brukas för fågelfångst äfven mässingsnaror liknande harsnarorna, se n:r 20. När man har att handskas med ett större parti snaror, är det praktiskt att ha dem samlade på någon ändamålsenlig inrättning, om de ej skola trassla ihop sig och anta en för gillringen olämplig form. Sådana inrättningar äro *klåvar* af olika typer, dels ursprungligare af trä, dels nyare af ståltråd. En annan inrättning, hvarpå snaror sitta uppträdda, har formen af en pil. En tredje består af ett par korta, mot ändarne spetsiga pinnar, fastknutna i hvar sin ände af en tråd, hvarpå snarorna uppträdas. Ena pinnen drages genom ett knapphål i högra rockslaget, den andra genom motsvarande hål i det vänstra, så att de på tråden uppträdda snarorna hänga på bröstet. För hvar gång en snara skall tagas af vid snarsättningen, lossas den ena pinnen. Ett exempel på, hur ett parti snaror, som burits hopviradt i fickan, ter sig, finnes i samlingen. Exemplaren från Härjedalen.

27 *Tagelklyp*, **27**, klyka till fäste för det vid snartillverkningen använda hästtaglet. Man drager så många

tagel i sänder ur klykan, som behöfvas till en snara. Värmland.

Harsnaror, **28**. Anbringas å videstammar eller å snedt 28
i snön ställda käppar, äfven i gärdsgårdshål på platser, där haren har sin väg. Exemplaren från Dalarne och Härjedalen.

Björnsnara, **29**, $^1/_5$ af nat. storlek. Åteln är fäst på den 29
i ett borrhål å stammen instuckna tappen, hvilken hindrar snaran med stenbelastningen att glida tillbaka. När björnen, stående med bakbenen inom den på marken placerade öglan, griper åteln, lossnar tappen, snaran glider och stenen på andra sidan sjunker ned. Därvid tillsnaras bakbenen, hvilka till följd af stentyngden hissas uppåt, så att björnen blir ändvänd. Värmland.

Ghöpsnara, **30**, losnara, $^1/_5$ af nat. storlek. När lon 30
genom öppningen söker tränga in i den med åtel försedda inhägnaden, får han snaran om halsen. De båda i bredd nedslagna stakarna hindra honom från att bita af den.

Vippsnara för räf, lo, m. fl., **31**, $^1/_5$ af nat. storlek. När 31
det i snaran fastnade djuret börjar dra, lossnar den lilla ställstickan ur öglan å staken. Därvid afgillras stången, som till följd af sin rottyngd genast faller ned med andra änden och hissar bytet till väders. Typ från nordliga Sverige.

Mårdsnara med vipp, **32**, $^1/_5$ af nat. storlek. När mår- 32
den genom endera bågen söker bemäktiga sig fågeln och trampar på ställskifvan, lossnar den mot skaftet af denna och staken gillrade stickan ur sina hak, trädstammen sträcker sig frigjord uppåt, och mården blir med snaran om kroppen fast åtdragen mot den med taggar försedda bågens undersida.

Mårdsnara med vipp, **33**, $^1/_5$ af nat. storlek. En bit är 33
sågad ur trädstammen och löst inpassad i sitt ursprungliga läge. Den genom ett borrhål till vippen sträckta stången fasthåller träbiten. En annan sträng, likaledes ledande genom ett borrhål och fastbunden vid vippen, bildar snaran

ett stycke längre ned. När mården, kommande nedifrån, sträcker sig genom snaröppningen och bemäktigar sig bytet, ryckes träbiten loss, och strängarna glida till följd af vippens spänning tillbaka. Mården blir då med snaran om kroppen orubbligt åtdragen mot trädstammen.

34 *Donor* för trast, **34**, nat. storlek. När trasten sätter sig i donan för att äta af den till bete upphängda rönnbärsklasen, får han snaran om halsen. Exemplar fr. Värmland.

Tanor 35—36 (räfgafflar, räfklipor, räfklåpor, räftänger, räfstubbar, räfstabbar, räfvaklassar m. m.) bestå vanligen af till gafflar formade bräder af räfvens räckhöjd, fästa i jorden eller vid något stadigt föremål. Stundom formades tanan helt enkelt af en lång, rotfast stubbe. Tinnarnes antal varierade från två till flera, men för det mesta voro de tre. Redskapet måste uppsättas en tid före användningen för att hinna gråna. Veterligen har det brukats endast för räffångst. Den rena, enkla konstruktionen anvisar tanan från teknisk synpunkt en särställning bland fångstredskapen. Den betryggar fångsten i och för sig själf utan påkallande af extra anordningar och är alltså att hänföra till urtyperna.

35 *Räftana*, **35**, 1/5 af nat. storlek. Vid försök att genom ett språng nå det på öfversta spetsen satta betet lägger räfven frambenen mellan de med skarpa kanter försedda tinnarne och fastnar. Typ från Jämtland.

36 *Räftana*, **36**, original. Samma fångstsätt som näst föregående, se n:r 35. Af de tre med n:r 36 försedda exemplaren finnes det största uppställdt utanför i korridoren. Detta är från Hälsingland. De två andra från Lappland.

Saxar. Saxarna, 37—43, hvilka tillhöra de fångstredskap, som ännu delvis begagnas i någon större utsträckning, hafva brukats för fångst af de flesta jaktbara djurslag, björn, varg, räf, järf, lo, utter, bäfver, ekorre, mård, iller, hare, säl samt dessutom flera slags roffåglar. Ut-

rustningen har varierat i öfverensstämmelse med användningens mångsidighet. I de flesta fall har bete begagnats. Saxen placeras å en plats, där djuret har sitt kända tillhåll eller stråk. Vi skilja i anseende till gillringen mellan *saxar med draggillring* och *trampsaxar*. På insidan af de hopfällbara byglarne, hvilka äro afsedda att slå om djurets ben eller hals, finnas ofta järntaggar i ändamål att desto säkrare fasthålla bytet. Genom tekniska förbättringar och en allt mera fabriksmässig tillverkning hafva saxarna i en del fall förlorat sin karaktär såsom egentliga allmogeföremål. Med den förut nämnda tanan har saxen en idé gemensam — att afklippa djurets vidare fortkomst, att binda det utan att direkt döda, detta dock ej längre på samma enkla sätt.

Björnsax, **37**. Vid kedjan bands en tung träklump i 37
ändamål att hindra björnens fortkomst. Exemplaren från mellersta och norra Sverige.

Enligt uppgift björnsax, **38**. Troligen vargsax. Väst- 38
manland.

Enligt uppgift använd som vargsax, **39**. Vanlig räfsax- 39
typ. Småland.

Räfsax, **40**. Västmanland. 40

Losax, **41**. 41

Uttersaxar, **42**. Småland. 42

Harsaxar, **43**. Uppland, Värmland. 43

Krokar och huldade redskap. Krokar af järn eller ben med bete och vipp (krokigt böjd trädstam), afsedd att upphissa det nappande bytet, hafva i Lappland brukats för fångst af varg, järf och räf. För kråkor och skator plägar användas vanlig metdoning med tarmar som bete. *Angeljärn* hafva användts för fångst af rofdjur.

Sådana voro försedda med hullingar, som vid betets vidrörande spärrade ut sig och fastnade i svalget. Flakar af hvassryggadt korsvirke, försedda med tätt sittande, huldade taggar å öfversidan, utlades å lämpliga platser för fångst af björn och älg. Halm öfverströddes i ändamål

att dölja taggarne. Vid försök att bemäktiga sig betet fastnade djuret. För säl anbringades krokar vid kanterna af s. k. hvilostenar. Äfven användes för sälfångst konstgjorda »hvilostenar» med krokar.

44 *Konstgjord »hvilosten»*, **44**, *eller »kutsten» för sälfångst. Sälfälla.* Skala okänd. Vid det uppkrupna djurets tryck på trampskifvan uppreser sig (genom förmedling af en gillermekanism) efter kanterna en rad af krokar. När djuret försöker dra sig undan, fastnar det på krokarne. Uppland.

45 *Örnref*, **45**. Vidjerep med dubbelkrokar för fångst af örn. Uppfästes förmedelst de i ändarne sittande hankarna mellan klippor eller träd. När örnen slår ned på linan för att hugga betet, börjar den svaja af och an. I hastigheten söker han sluka köttstycket och fastnar på krokarna. Förfärdigad af en lapp från Jämtland.

Drag, 46—50 (= *gillrade spjut*, *självskjut*, *arf*, *häkta*, *lee*), omnämnas redan i landskapslagarna. I Hälsingelagen förbjöds att *lägga arf* utom för vissa djur. I M. Erikssons landslag stadgades, att fångst af älg förmedelst gillrade spjut ej finge förekomma i Göta- eller Svealand med undantag af Dalsland, Värmland och Dalarne. Genom skilda lagbestämmelser hafva dessa redskap efter hand blifvit utdömda. Och likväl — vi vilja som exempel på lagens vanmakt nämna detta — användas de ännu i enstaka fall borta i obygderna. Gillrade spjut hafva längre tillbaka användts för alla större djur, som man af vissa antydningar kan förstå. Litteraturen och traditionen hafva dock endast i fråga om älg-, björn- och järfdrag fullständigare upplysningar att lämna. Spjutet gillrades på olika sätt, dock alltid med beräkning att träffa djuret i hjärtat och kunde således i bästa fall verka ögonblickligt dödande. Från teknisk synpunkt intager draget en särställning, och vill man i benämningen »fångstredskap» inlägga en strängt egen betydelse, torde frågan uppstå, huruvida det lämpligen bör hänföras till dessa. Dragen äro automatiska

skjutinrättningar, hvartill idén i första hand tydligen hämtats från den ännu primitivare användningen af handspjut eller handpikar, sedermera och i andra hand från handteringen af armborst och eldgevär. De framträda under alla förhållanden som fångstredskap af andra graden.

Björnlee, **46**, eller *björndrag*, $^1/_5$ af nat. storlek. Ett 46
stängsel uppföres omkring en plats, där björnen slagit ett kreatur och kvarlämnat rester af detta. En ingång lämnas öppen å hvardera sidan. Modellen visar gillringen. När björnen utifrån skjuter mot den öfver öppningen sträckta strängen, ryckes gillerstickan loss. Med detsamma sträcker sig drifstången rak och pilen får af denna en knuff så stark, att den ränner sig in i djuret. Strängen bör vara så slapp, att afgillring ej inträffar, förrän björnen hunnit fram i skottlinien med bogen. Typ från Västmanland.

Järfdrag, **47**, efterbildning utan uppgifven skala. När 47
järfven klättrat uppför den lutande plankan och rycker i betet (här en benknota), lossnar den vid trådens nedre ände sittande gillerstickan, den böjda stången sträcker sig uppåt och drifver spjutet i järfven underifrån. Lappland.

Älglee, **48**, eller *älgdrag*, efterbildning utan uppgifven 48
skala. En port inrättas öfver älgstråket med stängsel åt hvardera sidan. Inrättningen fungerar i princip som björndraget, se n:r 46. Exemplaret från Härjedalen.

Självskjutande spjut, **49**, som varit använda i lee eller 49
drag, se närmast föregående nummer. Mestadels från Norrland.

Till *dragen* hänföras *gillrade bågar* och *bössor*, understundom benämnda *lurbågar* och *lurbössor*. Sådana hafva begagnats enligt samma princip som de ofvan nämnda dragen. Föregångstypen representeras af bågarne, se n:r 62, hvilka omnämnas redan hos Olaus Magnus. Men ännu på 1700-talet gillrades bågar af lapparne för dödande af björn. Där *lur* användes för rofdjur, utlades åtel i skottlinien och förbands med båg- eller bösstycket. När åteln

anfölls, gick pilen eller skottet af. Pilarnes form varierar från den spetsiga till den breda eller halfmånformiga n:r 50, hvilken senare veterligen i Småland brukats för räf. Ett vanligt armborst, på detta sätt brukadt för automatiskt räfskytte, kallades *räfbåge*.

50 *Räfpilar*, »*knifvar*», **50**, använda på armborst för automatiskt räfskytte. Den breda formen betryggade träff på större yta. Den synes mindre lämpad att direkt döda djuret än att på ett eller annat sätt stäcka dess vidare fortkomst. Småland.

Gillrade bulvaner med stomme af trä eller annat fast material, utstyrda i form af en höna, orre (jfr 82) eller dufva och försedda med spjut eller huldade ståltrådstaggar, hafva brukats för roffågelfångst. När t. ex. den spejande höken slår ner på det förmenta rofvet, borrar han spjutet eller taggarne i sig och blir fångad. Lefvande lockfåglar bundna på en brädlapp, som varit utrustad med dylika taggar rundt om, hafva äfven förekommit.

Nät, 51—54, af olika groflek hafva nyttjats för fångst af de flesta jaktbara djur, björn och varg (vid gårdar och skallplatser), räf (vid gryt, holmar och näs), lodjur, utter (i vatten framför gömställen), gräfling (vid lyor), säl (omkring *kut-* eller *hvilostenar*), *hare* (vid pass, grindöppningar och hål), bäfver (i älfvar och bäckar nära huset); hökar, falkar, örnar, ugglor, ufvar, kråkor m. fl. (i närheten af boet), tjäder, orre, järpe (vid lämpliga håll i skogen), ripor (i fjälltrakter), morkulla (på trakter, där denna brukar slå sig ned under höstflyttningen), ängsknarre (på fält); svan (på stränder), gäss (i vass), änder (i vass), knipor och alfåglar (vid sträck mellan holmar); grisslor (tillfälligtvis i fisknät); dufvor (där dessa söka födoämnen); trastar, lärkor (på åkerfält), sparfvar (i dörröppningar) o.s.v. Af nätgarn finnas flerehanda typer, såsom *ståndnät*, hvilka uppfästas i lodrät ställning (till dem räknas sjöfågelnät, lärkstötnät, tjädernät, sälnät); *täcknät*, hvarmed det djur, som skall fångas, öfvertäckes (räfnät med kulor, tirass,

lärktäcknät); *sticknät*, tredubbla, vertikalt ställda på ett afstånd från hvarandra af ett par meter; *säcknät*, som äro bundna i säckform (rapphönsryssja, gräfling- och utternät); *slagnät*, infattade i träramar, hvilka vid beröring af en gillerinrättning eller af sig själfva slå om bytet (säl- eller kutnät, slagnät med gillrade bågar). Nät omnämnas redan i landskapslagarna och hos Olaus Magnus. I de flesta fall fordras särskilda anordningar att drifva eller locka djuren på nätet, hvilket kan ske med hund, bete, lockpipa eller bulvan. Härigenom förlorar nätet till det mesta sin karaktär som självständigt fångstredskap, och sin största betydelse torde det haft som hjälpmedel, *spärrande tyg*, vid den egentliga jakten. Det kan så att säga berömma sig af ett bättre socialt anseende än sina likar och har mera i undantagsfall nedlåtit sig till tjänst i allmogens hushållning. Sin gifna plats har det här, bland andra fångstdon, närmast jaktredskapen, med hvilka det har så många minnen gemensamt.

På tal om *vargnät* må här det vid slutna vargskall använda jakttyget i dess helhet omnämnas. »Jakttyget bestod 1:o af nät, 2:o lappar, 3:o nätlinor och lapplinor. Ett jakttyg skulle innehålla 8,400 alnars längd eller

nät, 12 st., hvardera à 60 alnar 720
lappbuntar, 64 st. à 120 . . . 7,680.

Till näten åtgå 8 à 900 varglinor, hvardera 120 alnar; kostade omkr. 900 R:dr b:ko. Lappar, 45 i hvar lappbunt, 4,320 à 4,420 alnar buldan — 700 à 750 R:dr. Nätlinor och lapplinor, 70 truntlinor, hvardera af 120 alnar — 210 R:dr. Jakttygets förfärdigande 575 R:dr.» Summa 2,435 R:dr. Beräkningen gäller för tiden omkring 1830.

Vargnät, **51**. Upphängdes löst på pålar, ställda ungefär 9 meter från hvarandra. De skulle glida fritt på telnarne eller linorna. Vid nätets hopglidande intrasslades vargen. Användes som spärrande tyg stundom vid öppningar å varggårdar (jmfr sid. 6), stundom och oftast 51

verkning. Den folkliga benämningen på bardisaner och hillebarder var ofta *korsgevär*. Bland de utställda spjutspetsarne (hvilka sakna skaft) finnas flera arkeologiska fynd. Exemplaren härstammande från skilda delar af landet.

56 *Bäfverspjut*, **56** (om dess användning se föreg. sida).

57 *Isväckar*, *väckare*, **57**, sälspjut. »Skaftet afpassadt så, att det blir lagom att stöda sälkikaren mot dess ända, när man synar isvidderna. Utom som staf har spjutet sin förnämsta användning, när det gäller att döda sälungarne, eller när en sårad säl försöker att simma undan. Det kan ofta hända, att jägaren plumsar ned i någon vak, och han kan då med spjutets tillhjälp taga sig upp.» Västerbotten.

58 *Mårdrivil*, **58**. Använd till dödande af mård i kullfallna, ihåliga trädstammar. Först tilltäpptes roten af en sådan stam, där man visste en mård var inkrupen. Sedan upphöggs utefter stammen små hål, hvarigenom hans rörelser därinne kunde observeras. Härjedalen.

Till *skruf- eller tvinnvapnen* räkna vi några enkla anordningar, hvaraf jägare och fångstmän, stundom i nödfall, begagna sig för att komma till lifs djur, som satt sig utom räckhåll och äro med andra medel oåtkomliga. Till att hämta fram räfvar och räfungar, som ej vilja låta röka ut sig ur gryt, brukas t. ex. i Södermanland långa krokiga spön af alldeles samma typ som ekorrslyan n:r 59. Spöna trädas in genom de långa, krokiga gångarna och snos med toppkvistarna fast i djurens päls. Brista kvistarna gör man en klyfning i toppen. En sådan tar fäste i håren nästan lika bra. Metoden kallas »att spöa ut räf».

59 *Slya*, **59**, hvarmed ekorrar fångats i trädtopparna. Stående på marken, träder fångstmannen upp spöt försiktigt, så att ekorrens svans faller i förgreningen. Därefter tvinnar han, tills dess toppkvistarne spunnit in sig så säkert i de långa svanshåren, att han kan rycka till utan risk, att det lossnar. Med ett hastigt ryck slungar han

sedan ekorren i marken. Förfärdigad af en lapp från Jämtland.

Krafsar, **60**, hvarmed framskrufvats räfvar, gräflingar och 60
harar, som krupit in i bergsskrefvor under jakten. Krafsen fästes vid ett träskaft. De tre exemplaren från Västergötland, Värmland, Dalarna.

Orrhåf, **61**. Man uppsöker vid belysning med torrveds- 61
bloss en plats, där man vet, att orrfågeln slagit ned i den lösa snön. En fördjupning antyder, hvarest hvarje fågel ligger nedkrupen. En man lyser, och en annan kastar med bägge händerna håfven öfver den närmaste orren. På så sätt kan den ena efter den andra infångas. Exemplaret från Dalarne.

Pilbågar, *armborst* användes för jaktändamål i vissa delar af vårt land till långt inpå 1700-talet. Enligt Knud Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper användes ännu på 1760-talet gillrade bågar för björn (jfr *lurbågar* sid. 21). Stora, kraftiga, med järnbågar utrustade armborst spändes med tillhjälp af särskilda inrättningar, *bågspännare*. S. k. *sprättbågar* af lättare konstruktion, med träbågar eller veka järnbågar, afsedda för jakt på mindre djur, spändes med armkraft.

Pilbåge, **62**, *armborst*. De tre exemplaren från Små- 62
land.

Pilar, **63**, använda vid skjutning med båge. Bland dem 63
finnes en stor s. k. kolfpil af trä, troligen använd vid ekorrskytte. Spetsen är trubbig, för att skinnet ej skulle skadas. Från skilda trakter af Sverige.

Bågspännare, **64**, bändningsinrättning. Dalarne. 64

Bågspännare. **65**, vef- eller vindapparat med utväxling. 65
En märkt 1688 från Småland.

Uppfinningen af en drifkraft, som mekaniskt ersatte den på långa afstånd otillräckliga armkraften, betecknade ett för sin tid oerhördt framsteg äfven på jaktens område. Redan i en aflägsen forntid voro pilbågarne populära i vårt land, men spjuten, deras föregångare, öfverlefde likväl både

dem och deras ännu öfverlägsnare efterträdare: flintlåsgevären. Vi förvånas å andra sidan öfver den sega konservatism, som ännu inemot 200 år efter eldgevärens införande lyckats i några fall åt jaktändamålet bevara de obekväma och i många fall säkerligen mindre effektiva pilbågarne. Flintlåsgeväret började som jaktredskap få en vidsträcktare utbredning på 1600-talet. Perkussionsgeväret, uppfunnet 1818, blef allmänt först efter 1840. I samlingen finnas exemplar af båda slagen. Gevären indelas nu efter en senare tids förbättringar, som bekant, i mynningsladdare och bakladdare. Enligt andra indelningsgrunder presenterar sig en hel mängd kända benämningar. Vi ha *lodbössor*, kulbössor, af fin kaliber (jfr samlingen), *studsare*, gröfre gevär för björn, älg, ren och säl, *svinryggar* med en längs öfversidan löpande ås, enkla och dubbla hagelbössor, smärre studsare, s. k. *karbiner*, *pistoler* och *puffertar*, mest använda att skrämma upp villebråd med, o. s. v.

66 **Bössor, 66.** För detaljupplysningar om bössorna hänvisas till skildringen närmast ofvan.

Ett af exemplaren i samlingen är, som etiketten visar, benämndt *förtrollad bössa*, hvarmed menas en som troddes skänka ägaren en osviklig tur i jakt, eller som med ett ord hade *god död*. Enligt uppgift finnes i stocken nio »särskilta» ämnen inborrade. Sådana forntrosartade förfaranden med skjutvapnen hafva bland allmogen bibehållit sig allt intill senaste tid. Från skilda trakter af Sverige.

Att man i sällskap med tamboskap och hästar med lätthet kan närma sig vilda djur, utan att dessa skrämmas, är ett sedan urminnes tider kändt förhållande, som jägare med fördel och på mångahanda sätt begagnat sig af. Den största bössan i samlingen, *grågässbössan*, lär sålunda på västkusten hafva användts vid skytte *från åkdon*, en af en häst dragen vagn eller dylikt, detta på ängar i närheten af kusten, där gässen slå sig ned i massor under flyttningarna.

Hjälpredskap.

I samlingen finnes, utom de nu anförda, en del föremål, hvilka ingått som mer eller mindre oumbärliga hjälpverktyg i jägarens utrustning. Vi lämna här några kortfattade antydningar om deras användning.

Skjutstol, **67**, begagnad som böss-stöd vid vildrensskytte 67
i Härjedalen under början af 1800-talet.

Kruttyg, **68**. Till *kruttyget* räknas hvarjehanda tillbehör, 68
såsom kruthorn, smörjhorn, laddmått (hvari den för skottet afsedda krutmängden mätes), *ellfarpung* eller *elltyspung* (för flinta m. m.), hagelpung, knif, skrufmäjsel o. s. v. Alla dessa saker förenas ofta till ett knippe, som bäres vid en axelrem. Efter perkussionsgevärens införande tillkommo i flintans ställe knallhattar, hvilka bruka förvaras i särskilda dosor (se samlingen). Mestadels norrländska typer.

Kullåda, **69**, använd till förvaring af kulor under lång- 69
färder efter säl i Bottniska viken.

Inskription: O(skar) K(rüger) . . . Dicker (= 10 sälar).

Skjutväska, **70**, *jaktväska*, hvari man stoppar det skjutna 70
villebrådet. Där kruttyget ej bäres hopknippadt vid en särskild rem (se 68), förvaras de lösa delarna (kruthornet, hagelpungen m. m.) ofta i skjutväskan. Värmland.

Hölster, **71**, hvari sälbössan förvarats. Förfärdigade af 71
(säl-)kutskinn. Västerbotten (se äfven n:r 79).

Hagel- och kultänger, **72**. Förr stöpte bönderna sina 72
kulor själfva. Stundom skafde man litet silfver i, eller göt in kornborst, för att de skulle döda säkrare. Från skilda trakter af Sverige.

Jaktlappar, **73**. Upphängdes vid skallgång på linor 73
emellan träden i ändamål att hindra (skrämma) djuren från att lämna skallområdet. I stället för lappar begagnades som skrämtyg ibland fågelfjädrar, om sommaren hvita, om vintern svarta, eller i brist på bättre granspånor och papperslappar. Skrämmande tyg användes redan på 1600-talet

af lapparne vid renskall. Jaktlapparne, såsom å sid. 23 redan nämdt, 2:a hufvudstycket i jakttyget, äro att betrakta som en accessoar vid användning af vargnät vid slutna skall.

74 *Markeringsstänger*, **74**, för slutet jaktområde. Västergötland.

75 *Spår-* eller *sporrlyktor*, **75**, använda vid s. k. sporrning för utrönande af huru många vargar, som passerat in på jaktplatsen. Uppland.

76 *Sälkikare*, **76**, använd för spanande efter säl på isfälten. Västerbotten.

Sälskyttedräkter. Till säljägarens utrustning hör bland annat en dräkt, som skyddar mot storm och köld och som skaffar bäraren så stor skyddande likhet med omgifningen som möjligt. Den är i det hela hvit, för att den icke skall ådraga sig sälarnes uppmärksamhet.

77 *Tröja*, **77**, af kalfskinn, använd vid sälskytte. Västerbotten.

78 *Mössa*, **78**, af harskinn, använd vid sälskytte. Västerbotten.

79 *Skrestång*, **79**, använd vid sälskytte. I främre änden sitter skjutskärmen, *skylet*, bakom hvilket skytten håller sig dold. Bössan hvilar på de båda gaffarna i främre änden. »I början på knä och stakande sig fram med spjutet, nalkas jägaren under vind, sedermera lägger han sig raklång på skidans bakre del, hasar sig fram med händernas och fötternas tillhjälp, till dess han kommer inom lagom håll. Nu framtages bössan ur hölstret, där den legat på de båda järngaffarne, pipan stödes på främre gaffeln, mynningen skjutes ut i skärmens hål, och skottet går.» Västerbotten.

80 *Skyle*, **80**, skjutskärm af harskinn, äldre modell. Använd att fästa på skrestången som i n:r 79. Västerbotten.

81 *Skyle*, **81**, skjutskärm, yngre modell. Västerbotten.

Bulvaner, lefvande, uppstoppade eller kostgjorda, hafva af folket sinnrikt användts i ändamål att förmå djuren att

närma sig — som vänner eller fiender. I fråga om ädlare fåglar är det därvid bulvanens artlikhet som lockat, i fråga om roffåglar motsatsen. De primitivaste kända bulvanerna utgjordes af brända stubbar.

Orrbulvan, **82**, använd vid orrskytte. Östergötland. 82

Vettar äro ett slags bulvaner, hvilka, fästa på ett bräde, utsattes på vattnet som lock vid sjöfågelskytte.

Ejdervettar, **83**. Södermanland. 83

Alfågelvettar, **84**. Södermanland. 84

Harskramlor, **85**, använda till uppskrämmande af harar, 85
som »sitta hårdt». Exemplaren från Östergötland.

Lur, **86**, använd vintertid för bortskrämmande af var- 86
garna från jaktområdet. Dalarne.

Björnhandskar af läder eller järn, öfversållade med små järnkrokor eller döljande någon inre utfällbar mekanism med hullingar, hafva i Jämtland och Härjedalen begagnats i självförsvar till att köra i gapet på björnen.

Björnhandske, **87**, ursprungligen ett värjhandtag. Har 87
varit försedd med en huldad spjutudd, som numera är förkommen. Härjedalen.

Broddhalsar, **88**, halsband för hund till skydd mot var- 88
gens bett. Mellersta och öfre Sverige.

Broddsele, **89**, för hund till skydd mot vargens bett. 89
Hälsingland.

Broddhals, **90**, för får. Västmanland. 90

Hundhalsband, **91**. Dalarne. 91

Räfbräda, *räfspade*, **92**. Medföres af räfgillrare för att 92
släta öfver snön och forma ett nytt spår på ett ställe, där en räfsax blifvit nedlagd, äfvenså för att gräfva den grop, hvari saxen skall nedläggas. Lappland.

Sälkälke, **93**. Kälkar af ungefär samma typ användas i 93
norra Sveriges kusttrakter för jullarnes och sälarnes forslande öfver isen. Exemplaret från Runö i Estland.

Rönnbär och »väsrötter», rötter af Potamogeton, **94**, an- 94
vända som bete i sjöfågelsaxar.

Publikationer,

utgifna af **Nordiska Museet.**

Fataburen,

kulturhistorisk tidskrift, utgifven af B. SALIN; sedan 1906. Årligen fyra häften, 256 sidor, med bilagor. Pris pr år 5 kr.

Meddelande från Nordiska Museet.

1881—1903.

Bidrag till vår odlings häfder,

1—10. Sthlm 1881—1910. Pris från 75 öre till 3 kr.

Afbildningar af föremål i Nordiska Museet.

1—7. Pris 1 kr. 50 öre pr häfte.

Publikationer,

utgifna genom **Nordiska Museet,** eller behandlande föremål inom Nordiska Museet.

Wistrand P. G.: Svenska folkdräkter.

Sthlm 1907. Pris 20 kr.

Peasant art in Sweden, Lapland and Iceland.

The Studio. London 1910. Planschverk. Pris 5 kr.

1:a våningen (bottenvåningen):

Sv. allmogeafd., lappska afd., jakt, fiske, belysn.

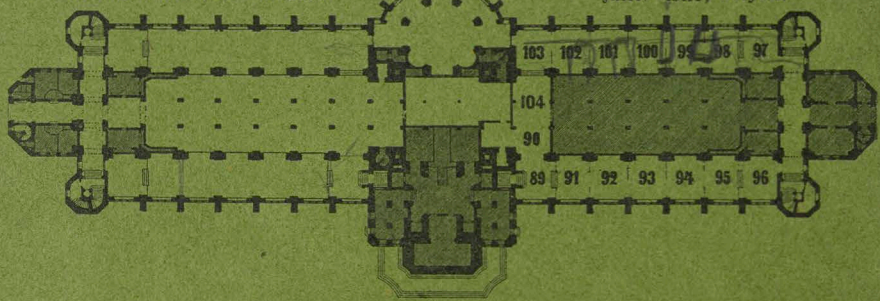

2:a våningen (hallvåningen):

Svenska allmogeafdelningen.

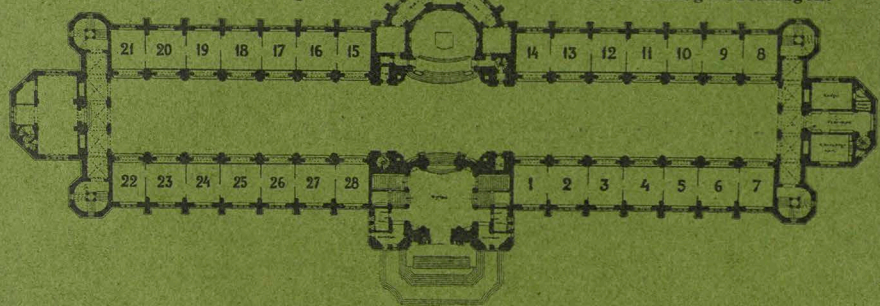

3:e våningen (kolonngalleriet):

Skråafd., utl. allmogeafd., textilafd. m. m.

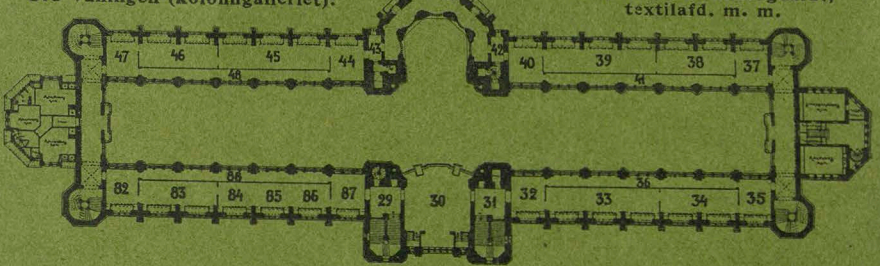

4:e våningen (öfversta våningen):

Högre ståndsafdelningen.

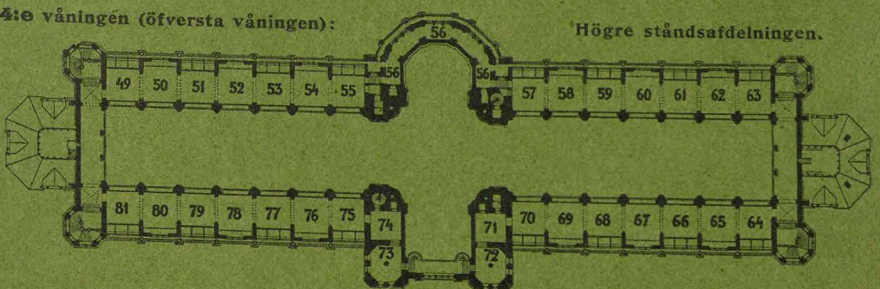

Nordiska Museets samlingar belysa hufvudsakligen svenska folkets kulturhistoria. Det bör därför ligga i allmänhetens intresse att föremålen ej skadas. Hvarje beröring af föremålen skadar dem.

Stockholm. P. A. Norstedt & Söner 1911.